

COVID-19 EKSENLİ SAĞLIK KRİZİNİN EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İbrahim Orkun ORAL¹
Demet EROĞLU SEVİNÇ²

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 15.09.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 01.10.2020

ÖZ

Aralık 2019'da ortaya çıkan ve kısa sürede dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını insan yaşamını ciddi anlamda etkilemektedir. Pandemi hakkındaki bilgiler her gün değişiklik gösterirken, dünya genelinde hastalığın hızlı yayılması, hasta ve ölüm sayılarının sürekli artması sosyal yaşamı ve sağlık sistemini olumsuz etkilerken, aynı zamanda belirsizlikleri de beraberinde getirdiği ifade edilebilir. Bu belirsizliğin görüldüğü alanlardan bir tanesi de ekonomi olmuştur. Bu bağlamda salgının ekonomi üzerindeki etkisinin belirgin bir göstergesi olarak birçok uluslararası kuruluşun salgına bağlı olarak ekonomik büyüme tahminlerini revize etmeleri gösterilebilir. Diğer bir ifadeyle ülkelerin daha önce karşılaşmadıkları bir ekonomik kriz ortamı meydana gelmiştir. Sosyal mesafe, sokağa çıkma yasakları, bazı sektörlerde üretimin durdurulması, uluslararası seyahatlerde sınırlamaların getirilmesi gibi salgını önlemeye yönelik uygulanan sınırlayıcı tedbirler ekonomide arz ve talep düşüşlerine neden olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle birçok ülkede söz konusu talep ve arz düşüşlerini önlemeye yönelik devlet destekli birçok programlar ilan edilmiştir. Birçok ülkede sektörlere maddi destek, borç öteleme, kredi sağlama, işgücü maliyetlerini düşürmeye yönelik destekler açıklanmıştır. Bu çerçevede bu çalışmanın temel amacı Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü Mart ayından Eylül ayına kadar olan süreçte salgının ekonomik etkilerini daha önce yapılan çalışmalara ve açıklanan destek programlarına yer vererek incelemektedir. Bu anlamda seçilen makro göstergeler sırasıyla ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik olarak belirlenmiştir. Çalışma sonucunda salgının ekonomi üzerinde bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelime: Makroekonomi, Covid-19, Büyüme, İşsizlik

AN INVESTIGATION ON THE EFFECTS OF COVID-19 AXIAL HEALTH CRISIS ON THE ECONOMY

ABSTRACT

The COVID-19 epidemic, which emerged in December 2019 and affected the world in a short time, seriously affected human life While the information about the pandemic changes every day, it can be stated that the rapid spread of the disease worldwide, the continuous increase in the number of patients and deaths negatively affect the social life and health system, while also bringing uncertainties. One of the areas where this uncertainty was observed was the economy. In this context, as a clear indicator of the impact of the epidemic on the economy, it can be shown that many international organizations revise their economic growth forecasts depending on the epidemic. In other words, an environment of economic crisis that countries have not faced before has occurred. It can be stated that the restrictive measures applied to prevent the epidemic such as social distance, curfews, stopping production in some sectors, and imposing restrictions on international travel caused supply and demand decreases in the economy. For this reason, many state-sponsored programs have been announced in many countries to prevent these decreases in demand and supply. In many countries, financial support, debt rollover, credit provision, and supports for reducing labor costs were announced to the sectors. In this context, this study examines the main purpose of giving place to Turkey in the first case the economic impact of the epidemic in the process observed from March until September and the work done previously described support programs. In this sense, the selected macro indicators are determined as economic growth, inflation and unemployment, respectively. As a result of the study, it can be stated that the epidemic has an effect on the economy.

Keywords: Macroeconomics, COVID-19, Growth, Unemployment

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, ibrahimorkun.oral@bilecik.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0002-1949-6355>

² Dr. İğdir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Merkez/İğdir, ORCID: 0000-0003-3510-8970, demet-102@hotmail.com

1. GİRİŞ

İlk olarak Wuhan ‘da (Çin) ortaya çıkan Covid-19 salgını çok kısa süre içerisinde Uzak-Doğu ülkelerini sonrasında Avrupa, Amerika ve tüm dünyayı hızlı bir şekilde etkisi altına almıştır. Virüs ilk olarak 1930’lu yıllarda tavuklarda tespit edilmiş ve taç görünümünde olduğundan Latince karşılığı olarak korona ismini almıştır (Alpago ve Alpago, 2020). Mart ayı içerisinde ise Dünya Sağlık Örgütü tarafından yaşanan bu durum pandemi olarak ilan edilmiştir. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü söz konusu durumun küresel halk sağlığı sorunu olduğunu ve harekete geçilmesini bildirmiştir. Aynı zamanda salgının yayılma hızının yüksek olması, tedavi yöntemine yönelik kesin bir bilginin olmaması ve salgına bağlı olarak ortaya çıkabilecek yeni vakaların tahmin edilmesindeki belirsizlik dünya çapında büyük bir panik ve korkunun oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu korku ve panikle birlikte Nisan ayında dünyada vaka sayısının 3 milyonu aşması ve salgına bağlı olarak ölüm vaka sayısının 200.000’i aşması yaşanan sürecin tüm dünyada ne denli derin yaşandığının bir göstergesi niteliğindedir.

Ülkelerin bu şekilde hızlı yayılan bir durumla karşılaşmamış olmaları ülkeleri geçmiş tecrübelerinin yanı sıra farklı çözüm yollarını da bulmalarına yöneltmiştir. Bu mana da salgının yayılma hızının yavaşlatılması, sağlık sisteminin düzenli işleminin sağlanması için kesin tedavi yönteminin bulunmasına kadar geçen süre zarfında birçok ülkede sosyal mesafe tedbirleri, sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, salgın hastalıkların önlenmesinde koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlanması ve korunmanın yaygınlaştırılması büyük önem arz ettiği ifade edilebilir (Demiray ve Çeviker, 2020). Ayrıca yeni çözüm yolları arayışları konunun sadece sağlık ile ilgili olmadığını ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutunun da olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Salgın neticesinde dünya genelinde talep düşüşünün yaşandığı, bazı ülkelerde üretim süreçlerinin aksadığı, özellikle çalışan devir hızının yüksek olduğu hizmetler sektöründe büyük gelir kayıplarının yaşandığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte sanayi üretiminin, iç ve dış ticaret hacminin zayıfladığı da söylenebilir (Hale vd. 2020). Salgına bağlı olarak dünya genelinde yaşanan üretim düşüşünün, ekonomik faaliyetlerdeki daralmanın bir diğer göstergesi ise salgından en çok etkilenen ülkelerin dünya üretim payı yüksek olan ülkeler olması ile de açıklanabilir. Worldometers’ın (Nisan 2020) verilerine göre salgından en çok etkilenen ülkelerin Amerika, İspanya, İtalya, Fransa, Almanya, Çin ve Rusya olarak açıklaması söz konusu durgunluğu açıklar niteliktedir. Buradan hareketle söz konusu salgının dünya ekonomisi açısından yeni bir olumsuzluk doğurabileceği düşünülebilir. Ayrıca ülkelerin ekonomik tahminlerini revize etmelerine neden olacak kadar etkili olduğu düşünülen salgın için uluslararası kuruluşlar 1929 Buhranından sonraki en ciddi kriz olarak düşündüklerini ifade etmişlerdir (Deloitte,2020).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları ekonomik sorunların başında gelen talep düşüşü, üretim kayıpları, bütçe dengesinin bozulması gibi makro sorunların yanı sıra salgına bağlı olarak finans piyasalarında da önemli daralmalar yaşanmıştır. Bu durumun en belirgin göstergesi özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yüksek oranlı sermaye çıkışlarıdır. Yaşanan sermaye çıkışları ise, salgına bağlı olarak yaşanan gelir düşüklüğü ve gerek salgının

sürecinin belirsiz olması gerekse ekonomik belirsizlikle birlikte yatırımcıların karar verme noktasında nasıl bir yol izleyeceklerinin tahmin edilememesiyle açıklanabilir. Bir taraftan yatırımcı davranışlarının tahmin edilememesi ve salgının oluşturduğu ekonomik belirsizlik yatırımcıları diğer finansal kriz dönemlerinde olduğu gibi madeni varlıklara yönelmesiyle de gösterilebilir (Sarı ve Kartal, 2020). Ayrıca bu dönemde küresel ölçekli yatırımcılar için önemli birer gösterge olan VIX oynaklık endeksi ve CDS primlerinde de yükselme eğiliminin olduğu söylenebilir.

Amerika Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC) 15 Eylül'deki toplantısında da COVID-19'un ekonomi üzerindeki etkilerine vurgu yapılmıştır. Bu toplantıda ekonomik gidişatın virüsün seyrine bağlı olduğunu, söz konusu yaşanan halk sağlığı krizinin istihdam ve enflasyon üzerinde baskı oluşturacağını belirtmiştir.

Verilen bilgiler ışığında 2019 yılının son aylarında Çin'de başlayan salgının kısa sürede dünyayı etkisi altına aldığını ve ortaya çıkan bu etkinin sadece sağlık alanının da değil aynı zamanda ekonomik alanda da olumsuz etkiler doğurduğu ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle, salgının önlenmesi noktasında dünya geneline geçmişte yaşanan salgınların tecrübesiyle uygulanan izolasyon veya sosyal mesafe tedbirleri sosyo-ekonomik açıdan yüksek maliyetlere neden olabilir. Buradan hareketle salgına yönelik alınan tedbirlerin aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin de işleyişini düzenli olarak devam etmesini sağlayacak şekilde planlanması gerektiği vurgulanabilir.

Bu çalışmanın temel amacı, Mart 2020 tarihinden itibaren Türkiye'de etkili olan COVID-19 salgınının ekonomi üzerindeki etkileri ve söz konusu olumsuz etkilere karşı alınan tedbirlerin altı aylık süre zarfındaki sonuçları ele alınacaktır.

2. LİTERATÜR

Bu bölümde 2020 yılının ilk aylarında görülen ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 ile ilgili yapılan akademik çalışmalara yer verilecektir. Yer verilen çalışmalar salgınla birlikte dünya ekonomisini seyrini inceleyen farklı öneriler sunan çalışmalardan oluşmaktadır.

Açıkgöz ve Günay (2020), COVID-19 ile ilgili çalışmalara ve raporlara yer verdikleri çalışmalarında küresel ölçekte yaşanan salgının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda söz konusu salgının tedarik zinciri, finansal piyasalar üzerinde önemli boyutta olumsuz etkisinin olduğunu vurgulamışlardır.

Benzer şekilde Adıgüzel (2020) çalışmasında salgının makroekonomik sonuçlarına yer vermiştir. Üretim, istihdam, gelir, ihracat, cari açık, bütçe açığı gibi makro göstergeleri inceleyerek salgının etkilerini sayısal veriler yardımıyla aktarmıştır.

Cinel (2020) çalışmasında pandeminin ekonomik etkilerini ve ekonominin etkilenebileceği kanalları incelemiştir. Öncelikle salgının diğer krizlerden farklılıklarına yer verdiği çalışmasında olası senaryoları ve bu senaryoların ekonomik beklentiler üzerindeki etkileri araştırmıştır.

Öztaş ve Sak (2020) pandeminin ekonomi üzerindeki etkilerine yer verdikleri çalışmalarında salgına karşı alınabilecek önlemler üzerinde tartışmalar yapmışlardır. Salgının tedarik zinciri, istihdam, üretim gibi alanlara etkisini ve çözüm yollarını ifade etmişlerdir.

Atay (2020) salgının turizm sektörü üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, turizm sektöründe faaliyette bulunan çok sayıda işletmenin gelir kaybı yaşadığını ve çalışanlarının işlerini kaybettiğini belirtmiştir. Covid-19'un turizm üzerindeki etkisini inceleyen bir başka çalışmada Acar (2020), ülke ekonomisinin pandemi sürecinden olumsuz etkileneceğini ve turizm sektörünün de bu süreçten etkileneceğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Bahar ve Çelik (2020), Hakim (2020), Dündar (2020) salgınını turizm sektörüne olan etkilerini çalışmalarında incelemişlerdir.

Bir diğer salgının etkisi inceleyen çalışmada Akbaba (2020), salgının turistlerin yaklaşımları üzerindeki etkisini 495 kişiye uyguladığı anket yardımıyla incelemiştir. Araştırması sonucunda turistlerin faaliyetlere katılma noktasında yorgunluk hissettiklerini, fazla ödeme yapma niyetlerinin olmadığını ve tavsiye etme niyetlerinin zayıf olduğunu vurgulamıştır.

İbiş (2020) ise Türkiye'deki seyahat acentelerinin pandemi sürecinden nasıl etkilendiklerini incelediği çalışmasında, mülakat tekniği sonucunda seyahat acentelerinin söz konusu pandemiden olumsuz etkilendiklerini belirtmiştir. Ayrıca seyahat acentelerinin gelirlerini kaybettiklerini, buna rağmen giderlerinin devam ettiğini ve acentelerin daha fazla desteğe ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir.

Salgının havacılık sektörü üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında Akça (2020), salgınla birlikte birçok ülkenin sınırlarını kapattığını dolayısıyla havacılık sektörünün ve alt sektörlerinin bu durumdan olumsuz yönde etkilendiğini vurgulamıştır.

Şit ve Telek (2020) çalışmalarında pandeminin altın ve dolar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Hatemi J Eşbütünleşme testini kullandıkları çalışmalarında pandemiye bağlı ölüm ve hasta sayısı ile dolar endeksinin eşbütünleşik olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca vaka ve vefat sayısındaki pozitif şokun dolar endeksi ve altın ons fiyatı üzerinde şoklara neden olduğunu vurgulamışlardır. Benzer şekilde Sarı ve Kartal (2020) çalışmalarında vaka sayısı ile altın fiyatları arasında aynı yönlü ilişki elde etmişlerdir.

Öztürk vd. (2020) çalışmalarında, salgının dünya ekonomisi açısından belirsizlik getirdiğini vurguladıkları çalışmalarında ampirik olarak ilk çalışma olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmalarında BİST100, vaka sayısı, CDS ve oynaklık verilerinden yararlanarak etkisi analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda küresel ölçekteki vaka sayılarından Türkiye'deki sayıların etkisinin daha fazla olduğunu vurgulamışlardır.

Küresel ölçekte salgının etkilerine fark yönlerden yaklaşarak ekonomi ve finans piyasası üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalara bir sonraki paragrafta yer verilmiştir.

Makridlis ve Hartley (2020) yaşanan pandemi sürecinde mevcut makroekonomik göstergelerin ekonomik yavaşlamayı açıklama noktasında kısa vadede yetersiz kalacağına vurgu yapmışlardır. Bu nedenle mevcut azalma derecelerinin büyüme oranı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analizleri sonucunda reel GSYİH'nın ekonomik daralmanın devam ettiği her ay için %5 azalacağını vurgulamışlardır.

Küresel ölçekte salgının ekonomi üzerindeki etkilerini inceleyen bir başka çalışmada Şenol ve Zeren (2020), fourier eşbütünleşme testini sonucunda hisse senedi piyasası ile salgın arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını vurgulamışlardır.

Beck (2020) ise çalışmasında, söz konusu pandemi sürecinin ekonomi ve finansal piyasalar açısından nasıl sonuçlar doğuracağı konusunda çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler arasında, operasyonel aksaklıklara karşı önemlerin alınması gerektiğini, salgın sonucu oluşan belirsizliğe karşılık piyasa güven tahsis etmek için gerektiğinde müdahalenin yapılabileceğinin hissettirilmesi yer almaktadır.

Lewis (2020) çalışmasında pandemiden önce olası yaşanabilecek salgının İngiltere ekonomisi üzerinde nasıl etkiler doğuracağını COMPACT (2009) ismini verdiği modelde incelediğini ifade etmiştir. Bu çalışmasında ise COVID-19'un istihdam, enflasyon, büyüme, tüketici davranışlarına bağlı olarak artan endişenin ekonomi üzerinde nasıl etki doğuracağını incelemiştir.

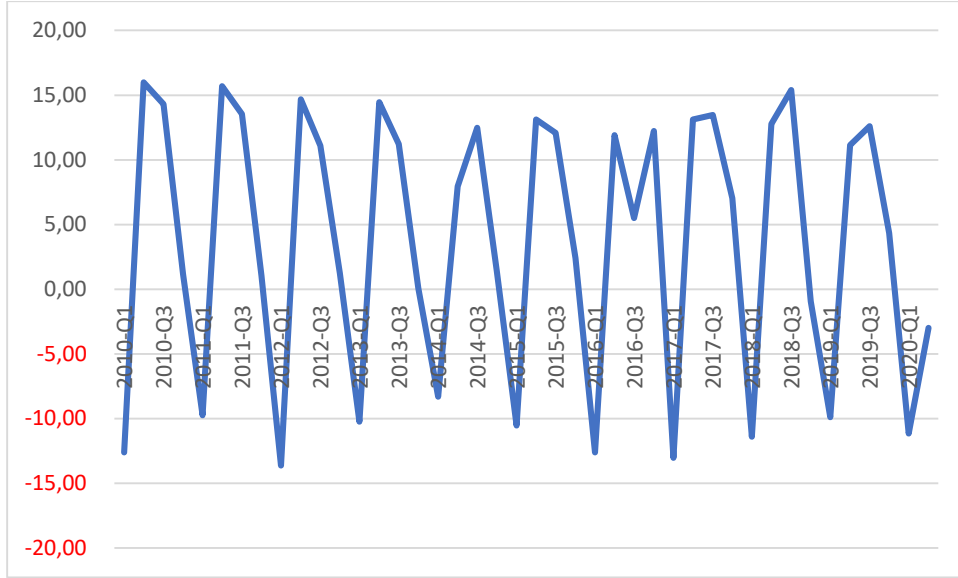
Albulescu (2020) ise söz konusu salgının ham petrol fiyatlarına etkisini araştırırken finansal oynaklığı da incelemiştir. ARDL modelini kullandığı çalışmasında açıklanan vaka sayısının uzun dönemde ham petrol fiyatı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır.

Alpago ve Alpago (2020) salgının sosyoekonomik yapıya etkisini inceledikleri çalışmalarında insanların sosyoekonomik açıdan geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca gelişimin sağlanamaması durumunda kar amaçlı uygulamaların negatif dışsallıklar oluşturabileceğini ve bu durumun ölümcül sonuçlarla sonuçlanabileceğine vurgu yapılmıştır.

3. EKONOMİK GÖRÜNÜM

Türkiye ekonomisinin görünümüne geçmeden veya salgının ekonomi üzerindeki etkisini incelemeyen önce ekonominin salgın öncesini durumunu göstermek daha doğru olacaktır. Bu bağlamda öncelikle son yıllardaki ekonomik görünüm büyüme, işsizlik, enflasyon üzerinden aktarılacaktır.

Türkiye ekonomisinin son beş yıllık büyüme oranları incelendiğinde en yüksek büyüme hızının 2017 yılında %7,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Son iki yıla bakıldığında ise ekonomik büyüme hızı 2018 ve 2019 yıllarında sırasıyla %2,8 ile %0,9 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda büyüme oranının düşmesine 2018'de yaşanan ekonomik etkilerin neden olduğu ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle döviz piyasasında yaşanan hareketliliğin doğrudan veya dolaylı etkileri sonucu ekonomik dengede bozulmaların yaşanması olarak da söylenebilir. Ayrıca enflasyonda yaşanan sert yükselişe bağlı olarak da faiz oranlarında da önemli ölçüde artış meydana gelmiştir. Son yıllık dönemde ise çeyreklik olarak Türkiye'de ekonomik büyüme aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Grafik 1. Ekonomik Büyüme Seyri

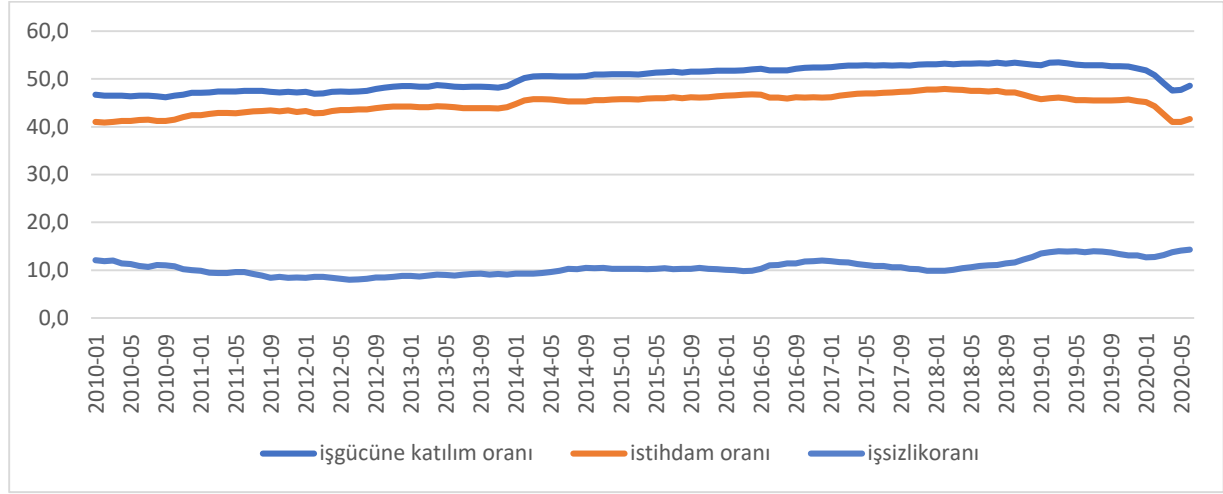
Kaynak: TCMB

Tarihsel sürece bakıldığında Türkiye ekonomisinin dalgalı bir seyir izlediğini söylemek mümkündür. Ayrıca ele alınan dönemde dalgalanmalar dikkate alındığında yılın ilk iki çeyreğinde büyümenin hız kazandığı üçüncü çeyrekte ise zirve noktasına ulaştığı dikkat çekmektedir. Son çeyrekte ise düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. Bu doğrultuda yaşanan salgının çıkış dönemi ve ilerleme süreciyle birlikte bitişinin tahmin edilemiyor olması konunun dönemler dikkate alınarak incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

2020 yılının Mart ayında ilk ölüm vakasının görüldüğü Türkiye’de ekonomik büyüme çeyreklik dönemde negatif olarak gerçekleşmiştir. Benzer negatif görünümüm ikinci çeyrekte de devam ettiği ifade edilebilir. Söz konusu ilk iki çeyrekte salgına bağlı olarak yaşanan bu durumun özellikle yıl sonu tahminleri veya 2021 tahminleri üzerinde etki doğurabileceği ifade edilebilir. Bu durumun oluşmasında Grafik 1’de yer alan veriler incelendiğinde büyüme hızının genellikle ilk üç çeyrekte gerçekleşmesi gösterilebilir. Bu çerçevede Dünya Bankası, AB komisyonu, Deloitte Türkiye için hem 2020 hem de 2021 tahminlerini revize etmişlerdir. Dünya Bankası Türkiye’nin 2020 yılında 0,5, 2021 yılında %4 büyüyeceğini öngörmektedir (Dünya Bankası, 2020). Diğer taraftan benzer durum gelişmiş ülkeler için de gerçekleşmiştir. Ekonomide meydana gelen bu küçülmede talep ve arz daralmasıyla açıklanabilir. Salgının tüm dünyayı etkisi altına alması ve daha önce tecrübe edilmemiş sonuçlar doğurması ülkeleri bir dizi kararlar almaya sürüklemiştir. Salgını önlemek için alınan bu kararlar arasında sokağa çıkma yasağı, bazı işletmelerin salgın dolayısıyla kapatılması, seyahat kısıtlamaları, salgının ruh sağlığı açısından etkileri göz önüne alındığında arz ve talepte yaşanan düşüş daha iyi anlaşılır hale gelmektedir.

Benzer dönemde Türkiye’de kronik hale gelen işsizlik oranları incelendiğinde ekonomik büyümeyle benzerlik gösterecek şekilde işsizlik oranı %9,9 ile dönem içinde en düşük seviyesine 2017 yılında ulaşmıştır. 2018 ve 2019 verileri incelendiğinde ise son beş yıllık süreçte 2018 yılında %12,8, 2019 yılında ise %13 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı zamanda söz konusu dönemde işgücüne katılım 2018 ve 2019 yıllarında yaklaşık %53, istihdam

oranı ise 2018 yılında yaklaşık %47, 2019 yılında ise %45 olarak gerçekleşmiştir. Son on yıllık süreçte ise işsizlik, istihdam ve işgücüne katıl oranı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

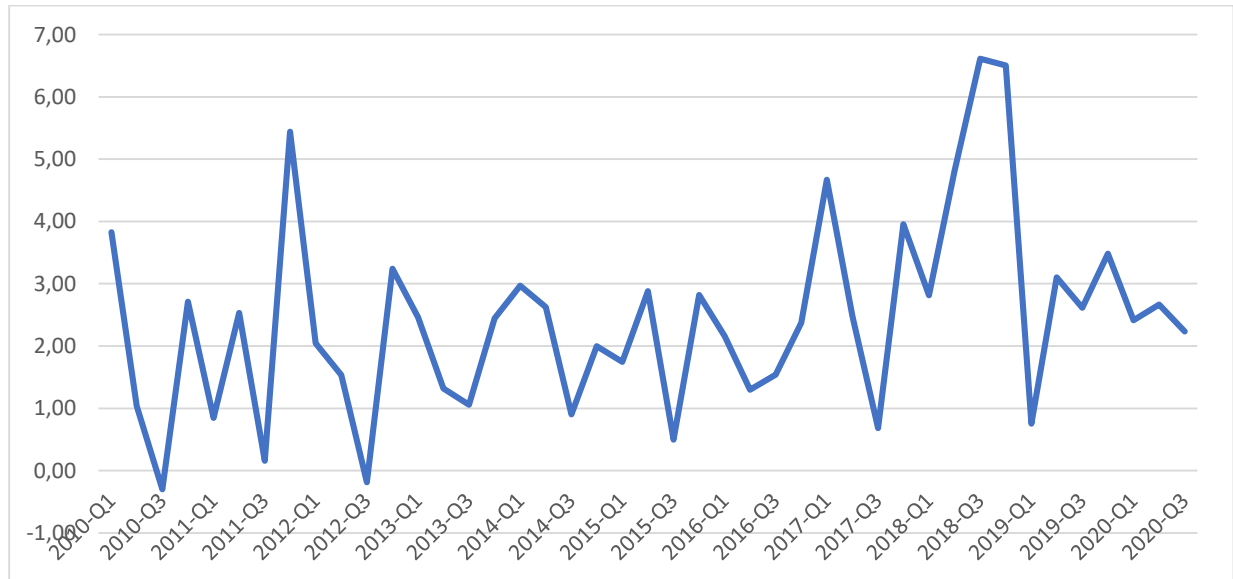

Grafik 2. İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranı Seyri

Kaynak: TÜİK

Grafik 2 incelendiğinde işsizlikte son on yıl içerisinde önemli bir azalmanın meydana gelmediğini söylemek mümkündür. Ayrıca işgücüne katılım ve istihdam oranının salgın sürecinin başladığı 2020 yılına kadarki süreçte benzer kırılmalar gösterdiği görülmektedir. Salgın ile birlikte işgücüne katılım, istihdam oranında bir düşüş yaşanırken, işsizlikte de artış yaşanmıştır.

Bir diğer makro gösterge olan enflasyon rakamları incelendiğinde son on yıllık süreçte enflasyonun dalgalı bir seyir izlediği ifade edilebilir. Söz konusu süreçte en düşük enflasyon oran yıllık bazda 2011 yılında %6,47 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek oran ise 2018 yılında %16,33 olarak gerçekleşmiştir. 2019'da ise enflasyon %15,18 olarak gerçekleşmiştir. Çeyreklik bazda ise ekonomik büyümeye ve mevsimsel etkilere bağlı olarak enflasyon ikinci ve üçüncü çeyrekte düşme eğilimi sergilemiştir. Söz konusu tarihsel süreç Grafik 3'de yer almaktadır.

Grafik 3. Tüfe Değişim verileri

Salgının enflasyon üzerindeki etkisi Nisan tahminleri ile kıyaslandığında tahmin aralığının üstünde gerçekleştiği ve bu etkinin oluşmasında salgının yanı sıra temel mal ve gruplarının olduğu TCMB Temmuz (2020) raporunda belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu raporda birim maliyetlerinin yükseldiğine, birikimli döviz kuru gelişmelerine ve salgına bağlı olarak yükselen gıda fiyatlarına vurgu yapılarak enflasyon yükselişleri açıklanmıştır. Diğer taraftan salgına karşı alınan tedbirlerin arz yönlü etkilerinin normalleşme süreçlerine bağlı olarak etkisini gidereceğini ve yılın son iki çeyreğinde talep yönlü dezenflasyonist süreçlerin yaşanacağı söz konusu raporda öngörülmüştür (TCMB,2020). Raporda bir diğer etken olarak talebi canlandırmaya yönelik uygulanan kredi genişlemesinin özellikle dayanıklı mal grubuna yönelik talebi canlandırdığı ve enflasyonu yukarı yönlü çektiği belirtilmiştir.

Çalışmada ele alınan temel makro göstergeler (büyüme, enflasyon ve işsizlik) dikkate alındığında yakın geçmişte bu boyutta daha önce tecrübe edilmeyen söz konusu salgının ekonomiyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu doğrultuda, 2020 Eylül ayı sonunda açıklanan Yeni Ekonomi Planı (YEP)' na göre de söz konusu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak adına ve ekonomideki aktörlere orta vadede yol çizmek adına bir dizi program ve hedefler açıklanmıştır. Yeni programa göre orta vadeli hedefler revize edilmiştir. Programda yer alan hedefler birkaçı aşağıda yer almaktadır (YEP Raporu, Eylül, 2020)

- 2023 enflasyon hedefi %4,9
- Yerli üretime dayalı ekonomik dönüşüm devam ettirilecek
- Finansal kırılganlığın yaşanmaması için yeni finansal mimari adımlar atılacak
- Program dönemi sonunda bütçe açığının GSYİH'ya oranı %3,5 olarak hedeflenmiş
- Kamu borç stoku sürdürülebilirliği için düşük seviyede tutulacak
- Teşvik ve destekler sadeleştirilecek
- İmalat sanayi, AR-GE, dijitalleşme, turizm, tarım ve savunma sanayine öncelik verilecek
- Program süresince vergi affına gidilmeyecek
- Bankalarca sunulan krediler üreten kesimi destekleyici şekilde yönlendirilecek

Ayrıca raporda ekonomik büyüme ile ilgili sürdürülebilirlik ve toplumun geneline yayılacak yönde bir refah artışına vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda hedeflenen veya politikalar ile gerçekleşen büyüme oranlarının makro dengeyi sağlayıcı, teknolojik gelişmelere öncelik veren, kalkınma programları dahilinde çevre koşullarını gözeten ve ihracata önem veren görüşler yer almaktadır. Bütün sayılan bu hedeflerin gerçekleşmesinde ise teknolojisi yüksek, verimliliği artırıcı ve katma değeri yükseltebilecek sanayi yatırımlarına önem verildiği belirtilmiştir. Diğer taraftan dünya genelinde yaşanan salgının ekonomi üzerindeki etkilerinin kısa vadeli olduğu düşüncesine vurgu yapılarak tahmin edilen büyüme oranlarının revize edildiğini ve durumun orta vadede düzeleceği beklentisinin ifadesi yer almaktadır. Bu kapsamda hem iç talepte hem de dış talep yaşanan düşüşün, ertelenen yatırımların veya salgının oluşturmuş olduğu belirsizliğin etkisiyle revize edilmiş ekonomik büyüme hedefleri 2020, 2021, 2023 ve 2023 için sırasıyla %0,3, %5,8, %5, %5 şeklinde açıklanmıştır. Bu kapsamda programda hedeflerin gerçekleştirilmesi için teknoloji odaklı, KOBİ'lerin dijital dönüşümüne ve kurumsallaşmalarını artırıcı, e-ticaret uygulamalarını yaygınlaştırıcı tedbir ve politikalara yer verilmiştir.

Ayrıca salgının istihdam ve işsizlik üzerindeki etkilerine vurgu yapılarak 2020 yıl sonu işsizlik oranı beklentisinin %13,8 olduğu ifade edilmiştir. 2021,2022,2023 hedefleri kapsamında ise alınan tedbirlerin bir neticesi olarak işsizlik oranının bir miktar düşeceği beklentisi vurgulanmıştır. Bu çerçevede sırasıyla işsizlik beklentisi %12,9, %11,8, %10,9 olarak açıklanmıştır. Bu kapsamda program dahilinde belirli yaş gruplarını teşvik edecek, esnek çalışma imkânı sunacak, iş ve yaşam dengesinin sağlanmasında yardım edecek, ücretsiz iş eğitimleri verilerek salgının istihdam üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesine yönelik tedbirler açıklanmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan bir diğer makro değişken olan enflasyon da programda yer almıştır. Bu bağlamda girdi maliyetlerine ve üretime vurgu yapılarak enflasyonda yaşanan hareketliliğin giderilmesi ve makro dengenin devamlılığının sağlanması için bir dizi tedbirler açıklanmıştır. Bu tedbir arasında girdi maliyetleri açısından petrol ve enerji fiyatı dalgalanmalarına karşı mali disiplini gözeterek tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca kartelleşme, haksız fiyat, mal ve hizmet fiyatlarındaki olağandışı değişimler takip edilerek enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler açıklanmıştır. Tarımsal üretimin salgının yaşandığı dönem itibariyle gerçekleşmesinden dolayı söz konusu sektörde yaşanabilecek üretim azalışını engellemek ve tarım üreticisini desteklemek için tedbirler de açıklanmıştır. Bu doğrultuda 2020 yıl sonu enflasyon hedefinin 10,5 olduğu 2021,2022 ve 2023 enflasyon hedeflerinin ise sırasıyla %8, %6, %4,9 olacağı beklenmektedir.

Türkiye’de ekonomik tahminlerde yapılan revizyon veya yaşanan ekonomik daralma benzer şekilde diğer dünya ülkelerinde de görülmektedir. Salgına bağlı olarak yaşanan talep düşüşü, işgücü piyasasında yaşanan arz şokları birçok ülke için ekonomik maliyet doğuran sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Dünya Bankası ve OECD (2020)’nin ilk 1,5 aylık sürece bakarak salgının ekonomik etkileri üzeri yaptıkları tahminlerinde birçok ülkenin olumsuz etkilendiklerini vurgulamışlardır. Söz konusu raporlarda salgının ülke ekonomilerini Almanya %-3,6, Fransa %-3,2, İtalya %-3,7, Birleşik Krallık %-3,4 Yunanistan %-4,6 oranlarında etkileyeceği belirtilmiştir. Benzer şekilde birçok büyük ekonomiler için negatif büyüme rakamları tahmin edilmiştir. Tahmin edilen ülkelerin birkaçı; Amerika %-0,8, Almanya %-2,4, Fransa %-2, İtalya %-3,2, Yunanistan %-2,4 şeklindedir. OECD Eylül (2020) raporunda daha önce görülmemiş düşüşün dünya üretiminde görüldüğünü vurgulamıştır. Ayrıca 2021 sonu itibariyle çoğu ülkenin çıktı düzeyinin salgın öncesi tahmin edilen seviyeden çok daha düşük kalacağı belirtilmiştir.

World Bank Group (Haziran 2020) tarafından hazırlana raporda ise Haziran 2020 itibariyle dünya genelinde 188 ülkede resmi 6 milyon vakanın olduğu, 370.000’den fazla ölüm vakasının olduğunu ve Covid-19’un davranışlar ve eğilimler üzerinde önemli değişikliğe neden olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca salgının ekonomi üzerindeki etkisini İkinci Dünya Savaşından günümüze kadarki süreçte yaşanan en büyük resesyon olarak yorumlanmış ve küresel ekonominin 2020’de %5 civarında daralacağı ifade edilmiştir. Başka bir senaryoda ise salgına bağlı olarak yaşanan uzun süreli kapanmaların küresel ekonomiyi %8 oranında küçültüleceği vurgulanmıştır. Diğer taraftan dünya genelinde birçok ülkenin salgın öncesinde borç oranlarının yüksek olduğunu, bu durumda devlet eliyle yapılacak yardımları güçleştirdiği belirtilmiştir. Ayrıca 2020’de kamu borç stokunun GSYİH’ ya oranının Avrupa Birliği ülkelerinde %8,8’e çıkabileceği tahmin edilmiştir. Bununla birlikte mali denge ve finansal dengeye vurgu adına

pandemi sürecinin etkilerini gidermek adına yapılan borç ötemelerinin mali dengeyi zorlayacağını ve finansman ihtiyacı için borçlanmayı artırabileceği ifade edilmiştir.

4. SONUÇ

2019'un son aylarında ortaya çıkan ve 2020'in ilk aylarında bütün dünyayı etkisi altına alan COVID-19'a bağlı ölüm Türkiye'de Mart ayında meydana gelmiştir. Kısa zamanda birçok ülkede görülen ve tedavisi konusunda hali hazırda kesin bir tedavisi bulunamayan söz konusu salgın birçok anlamda yeni çözüm yollarının geliştirilmesi gerekliliğini göstermiştir. Benzer şekilde özellikle ekonomi alanında mevcut belirsizliğin giderilmesinde klasik yöntemlerden ziyade yeni politikaların geliştirilmesi gerektiği devam eden süreç içerisinde odaklanılması gereken bir noktadır.

Ekonomi anlamında pandemi sürecinde, birçok ülkede talep düşüşlerine bağlı olarak ekonomik büyümede küçülmeyi, işsizlik açısından artışı ve makro istikrar açısından dalgalanmayı önlemeye yönelik birçok tedbirin alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Birçok ülkenin ilk defa karşı karşıya kaldığı bu süreçte belirsizliğin önüne geçmede alışagelmış politikalarından uzaklaştığı da görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de pandemi sürecinin ekonomi üzerindeki etkisini gidermek için özellikle kamu bankaları aracılığıyla likidite bolluğu sağlanarak talep düşüşünün önüne geçilmeye çalışılmıştır. Talebi canlandırmaya yönelik yapılan bu uygulamanın, makro istikrar açısından belirsizlik ve risk oluşturabileceği göz önünde bulundurulduğunda sağlanan likiditenin geri dönüşüm yolunun da açıklanması olası belirsizliği azaltabileceği ifade edilebilir. Ayrıca reel sektöre kredi akışının sağlanması, ihracatçı firmaların nakit akışının desteklenmesi, borç öteleme işlemleri gibi birçok konuda da adım atıldığı görülmektedir.

Diğer taraftan salgının istihdam üzerindeki etkisinin önlenmesi için uygulanan istihdamın korunmasına yönelik önlemler işsizliğin artmasında engelleyici rol üstlendiği söylenebilir. Burada birkaç noktaya vurgu yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu noktalarında başında kayıtlı olmayanlar ve 600 prim günü bulunmayanları kapsayacak bir düzenleme yapılabilirliğinin tartışılmasıdır. İkincisi ise, işsizliğin sosyal ve ekonomik maliyeti dikkate alındığında, hasıla payı yüksek ve çalışan devir hızı fazla olan sektörlerle yönelik ayrıca önemin verilmesi gerekebilir. Bu bağlamda gelir destekleri artırılabilir.

Türkiye'de KOBİ sayısının oldukça fazla olduğu düşünüldüğünde, yaşanan sürecin üretim üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması için ekonomi aktörlerinin söz konusu süreci nasıl yönettiklerini düzenli periyodlar halinde şeffaf bir şekilde açıklamaları ekonomide güvenin tahsisi konusunda önem arz etmektedir.

Ayrıca pandemi sürecinin ekonomi üzerindeki etkilerinin yanı sıra birtakım öğretileri de olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda internet üzerinden alışverişin arttığı, tarafların alınan önemler ve tedbirler dolayısıyla bir araya gelmeden iş akışını devam ettirebilmeleri e-ticaretin önemli bir alan olduğunu göstermiştir. Buradan hareketle e-ticaret sisteme geçişin hızlanması veya katılımının artırılmasına yönelik işletmelere verilen destek ve teşviklerin katkısının önem arz ettiği söylenebilir. Bir başka öğretisi ise, sosyo-ekonomik yapının sağlanmasının, çevresel faktörlerin dikkate alınmasının, toplum sağlığının tahsisinin rakamsal olarak sermaye artışından veya üretim hacminin artırılmasından daha öncelikli olması gerektiğidir. Diğer bir ifadeyle

yüksek kar elde etmeye, sadece üretim artışına odaklanan modellerin neden olduğu olumsuz dışsallıkların önüne geçilmesi gerekliliğini göstermiştir. Bu bağlamda ekosistemi gözeten, eğitim, sağlık, sosyokültürel gelişimi önceleyen modellerin geliştirilmesine öncelik verilmelidir.

Yukarıda yer alan bilgiler ve açıklanan YEP kapsamında yaşanan salgının ekonomi üzerindeki etkisinin kısa dönemli olduğu açıklanan hedefler kapsamında ifade edilebilir. Bu noktada hedeflerin sağlanmasında açıklanan ekonomik tedbirlerin eksiksiz yerine getirilmesinin yanı sıra Eylül ayı itibariyle salgına karşı tedavinin henüz bulunamamış olması göz önünde bulundurulduğunda, salgının ortadan kalkma süresindeki belirsizlik devam etmektedir. Buradan hareketle açıklanan program dâhilinde piyasa aktörlerinin gelişmeler hakkında bilgilendirilmesi olası yaşanabilecek panik ve karamsarlık durumunu ortadan kaldırmada etkili olabileceği ifade edilebilir.

Yapılan açıklamalar çerçevesinde COVID-19'un ekonomi üzerindeki etkisinin giderilmesinde devlet desteklerinin öncül rol oynadığı ifade edilebilir. Desteklerin verilmesinde veya planlanmasında söz konusu yaşanan pandemi sürecinin zaman boyutunun belirsizliğinin dikkate alınması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2020). Yeni koronavirüs (Covid-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Açıkgöz, Ö., & Günay, A. (2020). The early impact of the Covid-19 pandemic on the global and Turkish economy. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50(SI-1), 520-526.
- Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 37, 191-221.
- Akbaba, M. (2020). COVID-19 salgını kapsamında turist yorgunluğunun turistlerin satın alma, tavsiye etme ve daha fazla ödeme niyetlerine etkisinin belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 225-240.
- Alpago, H. & Oduncu Alpago, D. (2020). Koronavirüs salgınının sosyoekonomik sonuçları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Amerika Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC) 2020. Erişim adresi: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/pressreleases/monetary20200916a.htm>, Erişim tarihi: 17.09.2020.
- Atay, L. (2020). Covid-19 salgını ve turizme etkileri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 168-172.
- Bahar, O. ve Çelik İlal, N. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139.
- BECK, T. (2020). *Finance in the times of coronavirus. Economics in the Time of COVID-19*, CEPR press, 73.
- Cinel E.A. (2020), "Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler", Politik Ekonomik Kuram, Cilt 4(1).

- Deloitte (2020). Covid-19 Salgınının Elektrik Talebine Olan Etkisi İle Türkiye 2020 Büyüme Beklentilerinin İncelenmesi, Nisan 2020.
- Dündar, M. (2020). COVID-19 ve Normalleşmeye Geçiş Sürecinde Turizm Sektörü, Değerlendirme Notu, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 1-8. (N202024) Erişim linki: https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2020/notlar/covid19_ve_normallesmeye_gecis_surecinde_turizm_sektoru.pdf Erişim tarihi: 01.09.2020.
- Hakim, L. (2020). COVID-19 and the Moment to Evaluate Tourism Euphoria, *Indonesia, Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*, 8(20), 119-123.
- Hale, T., Angrist, N., Kira, B., Petherick, A., Phillips, T., and S. Webster (2020) " Variation in government responses to COVID-19," Blavatnik School of Government, BSG Working Paper, BSG-WP-2020/032.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020), Yeni Ekonomi Programı, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/10/Yeni-Ekonomi-Program%C4%B1-2021-2023.pdf>
- İbiş, S. (2020). Covid-19 salgınının seyahat acentaları üzerine etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-98.
- Keogh-Brown, M R, S Wren-Lewis, W. J. Edmunds, P. Beutels and R. D. Smith (2009), "The possible macroeconomic impact on the UK of an influenza pandemic", *Health Economics* 19(11).
- Makridakis, C., & Hartley, J. (2020). The Cost of COVID-19: A Rough Estimate of the 2020 US GDP Impact. Special Edition Policy Brief.
- OECD (2020) Coronavirus (Covid19): Living with uncertainly, https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2020/issue-1_34ffc900-en#page1
- Özatay, F., Sak, G. (2020) Covid-19'un Ekonomik Sonuçlarının Yönetebilmek İçin Ne yapılabilir?, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, TEPAV Politika Notu, (202005).
- Öztürk, Ö., Şişman, M.Y., Uslu, H., and Çıtak, F. (2020). Effect of COVID-19 outbreak on Turkish stock market: a sectoral-level analysis. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 56-68, doi: 10.17218.hititsosbil.728146
- Sarı, S., S., Kartal, T. (2020). COVID-19 Salgınının Altın Fiyatları, Petrol Fiyatları ve VIX Endeksi ile Arasındaki İlişki, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 1, ss. 93-109.
- Şenol, Z., & Zeren, F. (2020), Coronavirus (COVID-19) And Stock Markets: The Effects Of The Pandemic On The Global Economy. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 1-16.
- Şit, A., Telek, C. (2020) Covid-19 Pandemisinin Altın Ons Fiyatı ve Dolar Endeksi Üzerine Etkileri, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Special Issue, 1-13.
- TCMB Enflasyon Raporu-III (2020) <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/2020/Enflasyon+Raporu+2020+-+III>
- WHO (2020b). Director-General's remarks at the media briefing on 2019-nCoV on 11 February 2020. Erişim adresi: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-directorgeneral-s-remarks-at-the-media-briefing-on-2019-ncov-on-11-february-2020> Erişim Tarihi: 25.04.2020.

World Bank. 2020. Europe and Central Asia Economic Update, Spring 2020: Fighting COVID-19. Washington, DC: World Bank.

World Bank Group. (2020). Saving Lives, Scaling-up Impact and Getting Back on Track World Bank Group COVID-19 Crisis Response Approach Paper.